

Tento podzim, zdá se, jako by zhasnouti nechtěl. Je druhá polovice října, ale teplo je jako v květnu nebo v červnu. Parky jsou plny lidí, vrou a bzučí jako úly, dětské kočárky provlékají se v celých šňůrách kolem mne, písek skřípe pod botami chodců, dívčí střevíčky přelétají tanečně, dětské nožky se kmitají strunkovitě. A přece jsem sám jakousi vnitřní samotou, která působí, že mrtví jsou mně bližší než živí. Nosím s sebou ticho jako mnich svou celu, všude, i když je na ulici, i když je na náměstí. A v něm slyším hlasy dávno doznělé, v něm rozžehuji se mně oči dávno pohaslé, zažihají se plachým ruměncem tváře dávno dodoutnalé. Jest mi, jako by jen pro ně — pro jejich stravu — zažehovalo slunce své duchové ohně, nehmotné, bezdýmné, v pestrém pozlátkově tenounkém listí, jež všude ještě visí na břízách, bucích, dubech, jilmech, klenech: jako by z něho žily a pily své snové bytí všecky ty fantomy, které se tísní kolem mne.

Chvílemi vidím na příklad Jiráňka s určitostí a naléhavostí zcela skutečnou: jako by hmotně stál přede mnou. Vidím jeho vychrtlou postavu, která má cosi z nitra podrytého, zcela nepatrně sraženého v plecích, cosi zrazeného v chodu. A svítí na mne jako druhdy nad širokým úsměvem zubů jeho nevyhovitelné cigánské oči: někdy smilné, jindy posměšné, jindy s kalnou jiskrou melancholie dodoutnávající na dně. Slyším i spád jeho hlasu, tu jeho kantilénu rychlou, drkotavou i zpěvnou zároveň (Jiránek měl *r*); vidím i jeho vlas, tvrdý, ale nehustý, dopředu přičísnutý. Cigán, cigán! A myslím, jediný typický

romantik, s kterým jsem se setkal v životě: ne romantik programem nebo vůlí, nýbrž instinkty, podvědomím, konstitucí.

Jiránek byl člověk velmi kultivovaný, na malíře přímo neslušně a nedovoleně vzdělaný, nasáklý od dětství dobrou, ano výbornou literaturou — jako student bydlíval u Vrchlického a přečetl již jako jinoch mnoho z jeho knihovny —, s literárním vkusem velmi jemným a spolehlivým. Znal všecku vrcholnou literaturu francouzskou od Villona do Mallarméa, a víc než znal: zabydlil si ji, byl v ní doma, žil v ní léta a léta. Psal velmi dobře a ještě lépe mluvil, ale já věřil vždycky, že by byl ještě lépe hrál na housle — on, ten cigán s těma cigánskýma nevyhovitelnými očima —, kdyby se mu byly dostaly v mládí zavčas do rukou. Ale o malbě jeho byl jsem přesvědčen, že nebyla nikdy jeho poslední nutností, posledním vlastním výrazem jeho nitra, ačkoliv se tvářil malířem zuřivým, který by nemohl bez malování žít, a ačkoliv velmi hořce a odmítavě přijímal poklony, když mu je někdo dělal pro jeho články literární nebo výtvarně kritické: urážely ho skoro. A ačkoliv o malbě neustále hovořil, o ní blouznil, před jednotlivými mistry klečel; přes to, že v ní neustále hledal a o nových dílech neustále snil.

Právě proto: to bylo v něm právě podstatně romantické. Nutnost hovořiti, sdělovati se o nadšení, vytvářeti kolem sebe předrážděné horké ovzduší, z něhož by mohl tvořit. Lidé, jimž jest umělecká tvorba nutností, rozžhavují jí jiné: sami zůstávají chladni, mluví o ní těžce a neradi, a není-li zbytí, s řemeslnou stručností a střízlivostí. Neznají více programů než ten právě, na němž pracují a který uskutečňují, netheoretisují do vzduchu a naprázdno: theorii přelévají ihned v praxi — uskutečňují na plátně a barvami. Jiránek byl však theoretická vznětlivost sama: stále něčím nadšený, stále plný intencí a záměrů. Byl vášnivý vyznavač a ctitel Degasa — ale v díle jeho toho nevidět. Miloval tvrdé, kulturní, střízlivě rafinované zjevy jako Toulouse-Lautreca, a přece když se kteréhosi podzimu vrátil Charles (to bylo přízvisko mladého Myslbeka) z haličských manévrů — byl důstojníkem rezervním — a blouznil o nevim kterém proná-

růdku karpatském, snad to byli Huculové, Jiránek vytvořil si hned theorii slovanské malby a hájil ji vášnivě přede mnou. Odtud jeho Zbojníci s Janošikem, odtud jeho výlety na Slovensko, četba Janka Krále a jiných romantiků.

A všecko proto, že byl duší romantik, to jest člověk ne disciplinovaný, nýbrž improvisace. Jiránek vyznával sice ústy metodu, velebil ji, hlásal její nutnost — byl to vzdělaný člověk, poučený nejlepší četbou i kritickou —, ale v posledním koutě své duše byl přece přesvědčen, že nejlepší je chlapský přepad a štěstí junácké. Přišlo vždycky ovšem vystřízlivění, poněvadž Jiránek byl bystrý kritik, a tu býval na Jiráňka pohled mučivý a žalostný: tu býval zničený a zvolna se jen sbíral k nové sebevěře. V těch chvílích jsem se mu vždycky vyhýbal: jeho oči vyčítaly cosi — ne někomu nebo něčemu určitému, nýbrž hůře: žalovaly na neslušnost osudu, na jeho necudné vtipy, jichž se cítil terčem i obětí. Vyčítaly, jako vyčítají jen oči člověka nespravedlivě zrazeného pro přílišnou důvěřivost: jiskra jejich bývala pak kalná a svítila jako světlo, které se láme v sklínce opilcově — takového, který se upíjí ze zoufalství.

Tím nepravím, že Jiráňkovy obrazy jsou špatné. Bůh mne chraň: byla by to těžká křivda. Jiráňkovy obrazy jsou lepší i horší, ale vždycky cenné a hodnotné; maloval je duch zápasník a člověk trpící. Vysvětluji jen ten dojem čehosi temného, zlomkovitého, zrazeného a střízlivého, který z nich mám i dnes: nebyly poslední nutností jeho duše. Něco z jeho života — a snad to nejdůležitější — teklo mimo jeho umění. A nedalo se nikdy spoutat, aby hnalo jeho mlýn. Co to jen bylo?

Kubišta byl pravý opak Jiráňkův: celý, nenalomený, věřící. Málo poesie, málo literatury, zato mnoho smyslu pro matematiku. Svět byl mu výraz něčeho, čemu se říká myšlenka; a bez kostry nebyl mu ani duch. Jak byl Jiránek zmítaný a pochybovačný, tak byl Kubišta zakotvený a zakořeněný v sobě. I jeho vidím před sebou jakoby živého: vysoký kostnatý hoch vyniklých lícnicích kostí; úzké sevřené rty, z nichž neplynulo slovo melodicky, ne: přes něž se dobývalo s jistým napětím a s jakousi výbuš-

ností — slovo ne zpěvné, ale horlité. Byl rozený apoštol, hlasatel, propagátor, agitátor. A těch sivých chladných očí: pohled jejich byl soustředěný stále jako k útoku. Uměly věru protit člověka i věc; a rozhořely se jen ohněm ideovým, ale ani v něm neroztály a nezjihly. Cosi tvrdého, selského bylo v tomto hochovi; prodíral se k umění těžce, ale co jednou zachytil, toho nepouštěl: byl to houževnatec; nevzdával se výbojů, zúročil každý z nich v pravý čas a v pravou chvíli.

Byl veliký intelekt, spíš pevný a jasný než pružný, ale ještě větší snad vůle. Měl různá kreda v různých dobách životních; byl tolstojovec, věřil později v civilisaci strojovou a matematicko-geometrickou; sváděl jednu dobu všechny mistry v poměry matematické a obraz byl mu uskutečněný theorem, jakási ideální rovnováha sil, složek, tvarů a prvků. Psal theoretické články a kritické stati jako Jiránek, ale byly tvrdé, věčné, střízlivé: bez kouzla vypravovatelského.

Ve svých obrazech byl všecko jiné jen ne charmeur. Jsou to věci zcela nelibivé, ale monumentálně pojaté: myšlenkové stavby a klenby, tektonika přírody a společnosti. Chápu, že ne každý by si je pověsil do pokoje; ale rozhodně nejlepší z nich náležejí do galerie veřejné, poněvadž jednak jsou to typické a dokonalé útvary svého rodu a způsobu — a rod ten a způsob jsou ušlechtilé umělecké —, tvrdé hlavičky jasného uměleckého rozumu a silné vůle, jednak představují ve výrazné čistotě a ryzosti celý jeden proud a směr umělecké tvořivosti. Jsou mezi nimi kusy již dnes galerijní a historické v krásném dobrém smyslu slova. Že moderní zemská galerie, v níž jest tolik žalostných kýčů, tolik nemohoucnosti a prostřednosti, nepojala nic z jeho výstavy posmrtné, ač jí byly zdarma nabízeny, jak jsem slyšel, ukázkou jeho umění, jest hanba nesmazatelná. Pardon: není-li to zdravý pud sebezáchovy, který mají nejen individua, nýbrž také korporace a instituce veřejné. Neboť není mně pochyby, že by Kubištiny obrazy drtily svou tvrdou tvarovostí, svou vyžralou, vykrystalisovanou formou všecku tu měkkou bezpáteřnou houbovitost a slizkost, mezi níž by je pověsili. Tedy: ani hloupost

ani hrubost a lhostejnost, pánové, nýbrž akt sebezáchovy a sebezáchovy, pud, který mají i zvířata. A před ním klobouk dolů, pánové! Je svatý a neviný; a nebudiž mu spíláno ani u člověka, ani u zvířete.

Schází-li mně co v obrazech Kubištových, jest to poslední milostná něha, kouzlo sebezapomenutí, nejtišší a nejsladší dar nebes: to, co leží za prahem rozumu, vůle, intelektu. To, čeho není se možno dopočítat ani domodlit; čeho jest jen možno se *dotvořit*, a to ještě v případech vzácných a výjimečných: milostná pohoda duše, která spočinula klidně v dobytém bez napětí a bázně, že by to mohla ztratiti.

## Případ Pujmanův

Zvláštní pokořující a kormutlivý zjev: jak jsme dosáhli státní samostatnosti, hned jest tu v uměleckých věcech strnutí, reakce, zvrát. Jako by ty oba zjevy šly spolu ruku v ruce a byly vnitřně spřízněny. Namísto výbojů, rozletů, rozkřídlení všude patrný ústup, mdloba, malátnost.

Před válkou a částečně i za války bylo trochu radostného tvůrčího kvasu v takovém Mánesu, sem tam se něco dalo v činohře, ať na Národním divadle, ať na Vinohradech, sem tam zažehla se jiskra ve dvou třech odbojných literárních listech; měli jsme aspoň náběhy k opravdové kritice a essayistice. Byly tu aspoň ostrůvky úsilí a světla v moři tmy a šablony. Dnes jako by všecko bylo zavaleno pohodlím, lhostejností, oficiálností. Ano: *oficiálností*. Zvolna, ale bezpečně lehá na nás můra, nad níž není odpornější, hmyzovitější, švábovitější: můra oficiálního umění.

Co jest to oficiální umění, nikde jsi nemohl viděti patrněji a nikde se nejevilo odpudivěji než v Berlíně před válkou. Ty ohromné renesanční stavby cukrářského vkusu, epigonské slepence a odlitky velikých historických výtvorů, které rostly na pokyn ruky diletanta císaře ze země jak houby po dešti, ty vypulérované, ulízané sochy různých vlasteneckých osobností, na nichž jsi rozeznal každý knoflík i štrapec na šavli, nebo ty živé obrazy alegoricko-filosofických geniů a jiných ctností národních, v literatuře biftekové nadšení pro germánskou minulost a pruského ducha takového Wildenbrucha, jako rasově papri-